

کاوش دینداری و امید اجتماعی: مطالعه‌ای در میان زنان دره‌شهر

جابر مولائی^۱حسین ملتفت^۲غلامرضا قاسمی^۳علی میدی^۴

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی رابطه دینداری و ابعاد آن با امید اجتماعی زنان انجام شده است. رویکرد تحقیق کمی است، از نظر هدف در زمره تحقیقات کاربردی قرار می‌گیرد و از حیث نحوه گردآوری داده‌ها پیمایشی است. جامعه آماری شامل کلیه زنان ۱۹ سال و بالاتر دره‌شهر است که ۳۶۵ نفر از آنان به روش نمونه‌گیری طبقه‌بندی شده متناسب به عنوان نمونه آماری انتخاب شدند. اعتبار ابزار پژوهش به روش محتوایی تأیید گردید و برای سنجش پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده شد. داده‌های آماری با استفاده از نرم‌افزار آماری SPSS مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. یافته‌های پژوهش نشان داد که سطح امید اجتماعی در میان زنان، بالاتر از حد متوسط است. بین دینداری و امید اجتماعی زنان نیز رابطه مستقیم و معناداری برقرار است. این رابطه درباره ابعاد چهارگانه دینداری و امید اجتماعی زنان هم مشاهده شد. افزون بر این، بین وضعیت تأهل و تحصیلات با امید اجتماعی، تفاوت معناداری وجود داشت؛ در حالی که بین اشتغال و امید اجتماعی، تفاوت معناداری مشاهده نشد؛ بین سن و میزان امید اجتماعی نیز رابطه معناداری برقرار بود. با این وصف، می‌توان گفت برای افزایش امید اجتماعی در زنان، تقویت دینداری آنان، بخصوص در زمینه متغیرهای دانشی و عاطفی، امری ضروری است.

واژگان کلیدی: دینداری، امید اجتماعی، زنان، دره‌شهر.

مقدمه و بیان مسئله

زندگی فردی و اجتماعی انسان همواره با چالش‌ها، ناکامی‌ها و شکست‌های متعدد همراه است. داشتن امید به افراد کمک می‌کند تا شکست‌ها را موقتی تلقی کنند و با تلاش و پشتکار بیشتر این ناکامی‌ها را به موفقیت تبدیل نمایند. امید، علاوه بر ایجاد انگیزه، حس امنیت و اعتماد به جهان را در فرد تقویت می‌کند و زندگی را برای او تحمل‌پذیرتر می‌سازد (امیری اسفرجانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۸).

امیدواری یکی از ویژگی‌های روان‌شناختی انسان است که نقش مهمی در مواجهه با چالش‌ها و دشواری‌های زندگی ایفا می‌کند. این ویژگی به فرد کمک می‌کند تا بر موانع غلبه کند، اهداف خود را با اراده و عزم دنبال نماید و احساس ناامیدی نسبت به آینده را کاهش دهد (مهربان‌فر و امامی، ۱۳۹۳: ۱۲).

فروم (۱۴۰۱: ۲۸) امید را نوعی آمادگی در برابر وقایعی می‌داند که هنوز به وقوع نپیوسته‌اند. او معتقد است «افراد امیدوار، در مواجهه با چالش‌ها آماده‌اند و همواره نشانه‌های رشد و حیات را از خود بروز می‌دهند. چنین افرادی نه تنها به زندگی ادامه می‌دهند؛ بلکه آن را با انرژی و انگیزه‌ای تازه می‌سازند». «امید اجتماعی به معنای شناخت و آگاهی فرد از جامعه و تصویری است که او از خود دارد؛ همچنین به ارتباط فرد با کلیت نظام اجتماعی اشاره می‌کند» (پناهی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵). جوامع امیدوار، ظرفیت بازسازی خود را دارند و در مواجهه با بحران‌ها و مشکلات می‌توانند جریان تولید امید اجتماعی را در کل جامعه حفظ کنند (قانع‌راد، ۱۳۹۸: ۱۴۵).

یکی از عوامل مؤثر در شکل‌گیری امید اجتماعی، دینداری است. دین می‌تواند نگرش فرد را نسبت به خود، دیگران و جهان تغییر دهد و با ایجاد حس حمایت و آرامش معنوی، امکان مواجهه با مشکلات زندگی را تسهیل کند. فرد دیندار خود را تحت حمایت نیروی الهی می‌داند و این اعتماد، او را در برابر ناکامی‌ها و ناملایمات مقاوم می‌سازد. چنین فردی، مشکلات زندگی را موقتی تلقی می‌کند و با صبر و استقامت، به پاداش معنوی امیدوار است (عابدی و همکاران، ۱۳۸۷: ۵۸).

در جامعه ایران، آموزه‌های دینی نقش قابل توجهی در شکل‌گیری و تقویت امید اجتماعی دارند و به‌ویژه سطح دینداری زنان می‌تواند بر میزان امید اجتماعی آنها تأثیرگذار باشد.

بررسی پژوهش‌های گذشته نشان می‌دهد که امید اجتماعی در ایران طی سال‌های اخیر کاهش یافته است. میانگین امید اجتماعی برای دهه آینده منفی و رو به کاهش پیش‌بینی شده و نابرابری در میزان امید اجتماعی بین استان‌ها افزایش یافته است (پناهی و همکاران، ۱۳۹۷: ۷۹). طی پنجاه سال گذشته نیز احساس ناامیدی در جامعه به طور ثابت افزایش یافته است (مشکین‌فام و نغزگوی کهن، ۱۴۰۲: ۱۹۳). شیوع ویروس کرونا نیز امید اجتماعی در میان شهروندان را کاهش داد (دادگستر نیا و همکاران، ۲۰۲۴: ۱).

بررسی پیشینه پژوهش‌ها نشان می‌دهد که در جامعه ایرانی، مطالعات اندکی به مقوله امید اجتماعی اختصاص یافته است. این پدیده، ماهیتی بسترمند و زمان‌مند دارد و سطح آن در میان گروه‌ها و طبقات اجتماعی به طور یکسان توزیع نشده است. شرایط محیطی، موقعیت اجتماعی

و تجربیات زیسته افراد موجب می‌شود که میزان امید اجتماعی در میان اقشار مختلف جامعه تفاوت‌های معناداری داشته باشد. بر همین اساس، پژوهش حاضر با تمرکز بر زنان شهر دره‌شهر، به منظور بررسی رابطه میان دینداری و امید اجتماعی انجام گرفته است و در صدد پاسخگویی به سؤالات زیر است:

- ۱- میزان امید اجتماعی زنان دره‌شهر در چه حد است؟
- ۲- آیا بین دینداری و امید اجتماعی رابطه وجود دارد؟
- ۳- آیا بین ابعاد دینداری و امید اجتماعی رابطه وجود دارد؟

پیشینه تجربی پژوهش

اوخیری (۱۴۰۲) در پایان‌نامه خود با عنوان «مطالعه جامعه‌شناختی امید اجتماعی در میان شهروندان چابهار» از روش پیمایشی استفاده کرده است. جامعه آماری پژوهش وی، تمامی ساکنان ۱۸ تا ۷۰ سال شهر چابهار را شامل می‌شود. یافته‌های این پژوهش نشان داد که متغیرهای احساس محرومیت، احساس امنیت، مشارکت اجتماعی، میزان دینداری، میزان استفاده از رسانه‌های جمعی و وضعیت اشتغال با امید اجتماعی رابطه معناداری دارند؛ در حالی که بین پایگاه اجتماعی - اقتصادی و امید اجتماعی رابطه معناداری وجود ندارد. رابطه متغیرهای احساس امنیت، مشارکت اجتماعی و میزان دینداری با امید اجتماعی نیز مستقیم است؛ در حالی که احساس محرومیت و میزان استفاده از رسانه‌های جمعی با امید اجتماعی رابطه معکوسی دارند.

«تبیین عوامل تأثیرگذار بر امید اجتماعی در بین شهروندان تهران»، عنوان پژوهشی است که عظیمی و همکاران (۱۴۰۲) با استفاده از روش کمی - پیمایشی و با نمونه آماری ۴۰۰ نفر انجام داده‌اند. نتایج این پژوهش حاکی از آن است که متغیرهای مستقل رضایت از زندگی، احساس امنیت اجتماعی، احساس ناتوانی، اعتماد اجتماعی و احساس نابرابری اجتماعی بر امید اجتماعی تأثیرگذارند. میانگین امید اجتماعی نیز اندکی کمتر از سطح متوسط است.

توکلی و همکاران (۱۴۰۱) پژوهشی با عنوان «بررسی تفاوت میزان امید به زندگی در زنان متأهل و مجرد» انجام دادند. سن بین ۱۸ تا ۶۰ سال، شرط ورود به این مطالعه بود. بر اساس نتایج پژوهش، بین امید به زندگی و وضعیت تأهل در خانم‌های مجرد و متأهل، ارتباط معناداری وجود دارد.

بابانظری و تقوی (۱۳۹۹) پژوهشی با عنوان «عوامل مؤثر بر میزان روحیه، شادکامی و امید به زندگی در خانواده‌های شاهد و ایثارگر» را بر روی ۵۹۳ نفر از اعضای خانواده‌های شاهد و ایثارگر استان فارس انجام دادند. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که روحیه، شادکامی و امید به زندگی با سن اعضای این خانواده‌ها ارتباط معناداری دارند. رابطه مؤلفه‌هایی چون: گرایش به ورزش، میزان مطالعه، پایبندی به اعمال مذهبی، حمایت اجتماعی و پذیرش جایگاه ایثار و شهادت نیز با متغیرهای روحیه، شادکامی و امید به زندگی معنادار است.

مهدی‌زاده و قاری قرآنی (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «عوامل اجتماعی مؤثر بر امید به

آینده دانشجویان دانشگاه تهران»، جامعه آماری‌ای شامل ۱۷۵۵۱ نفر از دانشجویان دانشگاه تهران را بررسی کرده‌اند. نمونه‌گیری به صورت چند مرحله‌ای انجام شده است. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که سطح امید به آینده در بین دانشجویان کمتر از حد متوسط است. میانگین نمره کلی امیدواری در مقیاس ۱ تا ۵، برابر با ۲/۷۴ است که نشان‌دهنده نگرشی نسبتاً منفی نسبت به آینده می‌باشد. در نهایت، عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر امید به آینده شامل دینداری، احساس انومی، احساس محرومیت و پایگاه اجتماعی - اقتصادی هستند.

نتایج پژوهش افشانی و جعفری (۱۳۹۵) با عنوان «رابطه سرمایه اجتماعی و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد»، نشان داد که بین سن و امید به آینده، رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود دارد. تفاوت معناداری نیز در امید به آینده بر حسب متغیرهای رشته تحصیلی و مقطع تحصیلی مشاهده نشد. با این حال، بین ابعاد سرمایه اجتماعی (اعتماد اجتماعی، هنجارهای اجتماعی و شبکه اجتماعی) و امید به آینده، رابطه‌ای مثبت و معنادار وجود داشت.

ونوک^۱ (۲۰۲۳) پژوهشی با عنوان «رابطه غیرمستقیم بین تجارب معنوی و رفاه ذهنی از طریق امید؛ نمونه‌ای از دانش‌آموزان شیلیایی» را با استفاده از روش توصیفی - همبستگی با طرح مقطعی و با هدف پاسخگویی به این سؤالات انجام داده است: ۱- آیا دینداری به طور غیرمستقیم و از طریق تجربیات معنوی با امید مرتبط است و ۲- آیا تجربیات معنوی به طور غیرمستقیم و از طریق امید با بهزیستی ذهنی ارتباط دارد؟ نمونه آماری این پژوهش شامل ۱۷۷ نفر از دانش‌آموزان شیلیایی بود. نتایج این بررسی نشان داد که دینداری به طور غیرمستقیم و از طریق تجربیات معنوی با امید، رابطه مثبت دارد. تجارب معنوی نیز به طور غیرمستقیم و مثبت و از طریق امید با رفاه ذهنی مرتبط بودند. همچنین، نقش مؤثر اعمال مذهبی، تجربیات معنوی و امید در رفاه ذهنی دانش‌آموزان شیلیایی و وجود مکانیسم‌های زیربنایی روابط بین دینداری، معنویت و بهزیستی ذهنی تأیید شد.

تور^۲ (۲۰۲۲) در پژوهشی با عنوان «امید و رفاه در میان بزرگسالان آفریقای جنوبی»، به شناسایی و مقایسه مهم‌ترین منابع امید پرداخته است. نتایج پژوهش وی نشان داد که امید و بهزیستی در گروه‌های سنی مختلف در سطوح مشابهی قرار دارند. تجارب اجتماعی - روابطی نیز بیشترین تأثیر را بر سطوح امید و رفاه می‌گذارند. روابط بین فردی مثبت و تجارب مذهبی هم به عنوان مهم‌ترین منابع امید شناسایی شدند. در نهایت، مطالعه وی می‌تواند به پر کردن شکاف دانشی در مورد تجربیاتی که امید افراد را تقویت می‌کند و سطوح رفاه را در مراحل مختلف رشد افزایش می‌دهد، کمک کند.

کینگ^۳ و همکاران (۲۰۲۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی دین و امید: بررسی نقش معنویت و ارتباطات اجتماعی در میان جوانان سالوادور»، به تبیین رابطه میان دینداری و امید اجتماعی در میان جوانان کشور سالوادور پرداختند. هدف اصلی پژوهش آنان، آزمودن یک مدل نظری بود که دینداری و امید اجتماعی را در زندگی جوانان به هم مرتبط می‌ساخت. نتایج این بررسی نشان داد که سطوح بالاتر دینداری هم به صورت مستقیم و هم به صورت غیرمستقیم با سطوح

1. Whuk

2. Torr

3. King

بالاتری از امید مرتبط است و این رابطه، دوطرفه و معنادار می‌باشد. همچنین یافته‌ها تأکید می‌کنند که رابطه بین دینداری و امید، زمانی به بهترین شکل درک می‌شود که مؤلفه‌های معنویت و ارتباطات اجتماعی مرتبط با دین جوانان نیز در نظر گرفته شوند.

نل و رومان^۱ (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان «امید، دینداری و بهزیستی ذهنی»، رابطه میان این سه مورد را در میان ۴۲۸ نفر، شامل ۳۲۴ دانشجوی دانشگاه آفریقای جنوبی و ۱۰۴ نفر از اعضای خانواده‌های، بررسی کرده‌اند. یافته‌های این مطالعه نشان داد که امید به عنوان یک عامل میانجی در روابط بین دینداری و هر یک از اجزای بهزیستی ذهنی، شامل رضایت از زندگی، عاطفه مثبت و عاطفه منفی نقش آفرینی می‌کند. علاوه بر این، دینداری، سطوح بالاتری از رضایت از زندگی و امید را پیش‌بینی نمود. در نهایت، امید به عنوان عاملی مهم در میانجی‌گری رابطه بین دینداری و بهزیستی ذهنی معرفی شد.

رز^۲ و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان «بررسی امید به عنوان واسطه بین دینداری و افسردگی در نوجوانان»، نشان دادند که رابطه مستقیم و معناداری بین دینداری و علائم افسردگی وجود ندارد. با این حال، یک اثر غیرمستقیم معنادار از طریق امید شناسایی شد: سطوح بالاتر دینداری با سطوح بالاتر امید مرتبط است و این امید به نوبه خود، با کاهش علائم افسردگی همبستگی دارد.

در ایران، مطالعات حوزه امید اجتماعی؛ همچنین منابع و کتب معتبر در این زمینه با کمبود جدی مواجه هستند. بیشتر پژوهش‌های انجام‌شده در این مورد، عمدتاً در قلمرو روان‌شناسی قرار دارند و بر اساس نظریه‌های روان‌شناسانی مانند اسنایدر تدوین یافته‌اند. علاوه بر این، در میان پژوهش‌های داخلی، تبیین رابطه میان دینداری و امید اجتماعی به ندرت صورت گرفته است. به استثنای چند مورد، بیشتر این تحقیقات ماهیتی توصیفی دارند و فاقد چارچوب نظری مشخصی هستند. علاوه بر این، تمرکز بیشتر پژوهش‌های داخلی بر جمعیت جوانان و دانش‌آموزان بوده و امید اجتماعی کمتر به طور تجربی در مورد زنان بررسی شده است. در سطح بین‌المللی نیز یکی از مسائل قابل تأمل در زمینه امید اجتماعی، ناکافی بودن مطالعات جامعه‌شناختی و خلأ تئوریک در این حوزه است. همچنین، پژوهش‌های خارجی درباره رابطه عوامل مختلف با امید اجتماعی، معمولاً با توجه به شرایط و ویژگی‌های اجتماعی و فرهنگی کشورهای توسعه‌یافته انجام شده‌اند؛ که با ویژگی‌های فرهنگی و اجتماعی جوامع ما تفاوت ماهوی دارد.

چارچوب نظری

چارچوب نظری، اساس و بنیان هر پژوهش را تشکیل می‌دهد و جهت‌گیری محقق را در بررسی مسئله تعیین می‌کند. از خلال این چارچوب، پژوهشگر تصمیم می‌گیرد که به چه جنبه‌هایی توجه کند، چگونه پدیده مورد نظر را مطالعه نماید و به دنبال چه نوع روابطی میان متغیرها باشد (لهسایی‌زاده، ۱۳۸۵: ۲۳-۲۴). در تحقیق حاضر، برای تبیین رابطه دینداری و امید اجتماعی، رویکردهای نظری متفاوتی همچون: دیدگاه‌های مکتب کارکردگرایی، اندیشه‌های دورکیم، نظریه تضاد کالینز، دیدگاه باومن،

1. Nell & Rothmann

2. Rose

روان‌شناسان مثبت‌گرا و ابعاد دینداری گلاک و استارک به کار گرفته شده‌اند.

کارکردگرایی به عنوان یکی از مکاتب مهم جامعه‌شناسی، امید اجتماعی را کارکردی از نظام اجتماعی می‌داند. در این نگاه، ساختارهای اجتماعی مقدم بر افراد هستند و احساسات و آرزوهای فردی در قالبی اجتماعی شکل می‌گیرند. نظم و کنترل اجتماعی نیز حاصل چنین فرایندی است (اوخیری، ۱۴۰۲: ۴۳). امیل دورکیم، به عنوان یکی از برجسته‌ترین اندیشمندان این مکتب، امید را محصولی زیستی یا اجتماعی می‌داند؛ هرچند او بیشتر به بعد اجتماعی گرایش دارد و معتقد است افراد تنها زمانی امیدوار خواهند بود که دلایل موجهی برای باور به پیشرفت امور به شکلی مطلوب داشته باشند (عظیمی و همکاران، ۱۴۰۴: ۲۸۷). دورکیم، دین را به عنوان برترین واقعیت اجتماعی غیرمادی با وجدان جمعی مرتبط می‌داند. در جوامع ابتدایی، دین امری فراگیر و اساسی است که از نیاز بشر به تبیین پدیده‌ها و از خصلت اجتماعی بودن او سرچشمه می‌گیرد. از منظر دورکیم، دین در طول تاریخ، مجموعه‌ای از باورها و احساسات گوناگون مرتبط با رابطه فرد با نیروهای مافوق خود بوده است (دیلینی، ۱۳۸۷: ۱۵۳). از نظر او، دین به زندگی افراد معنا می‌بخشد و به اشکال قدرت می‌افزاید و مهمتر از همه، موجب تقویت اخلاقیات و هنجارهای اجتماعی‌ای می‌شود که تمامی اعضای جامعه به آن معتقدند. علاوه بر این، دین به عنوان عاملی برای کنترل، انسجام اجتماعی، هدفمند کردن زندگی انسان‌ها و تسهیل‌کننده برقراری ارتباط و گردهمایی افراد، کنش متقابل آنها و تأیید مجدد هنجارهای اجتماعی را تقویت می‌کند (همان).

دورکیم چهار عملکرد عمده دین را توضیح می‌دهد:

- ۱- **انضباط:** دین با تأکید بر حفظ نفس و ترویج تقوا و پرهیزکاری، از بروز هرج و مرج ناشی از تمایلات نفسانی و تضادهای فردی در جامعه جلوگیری می‌کند و بدین وسیله، نقشی اساسی در ایجاد نظم اجتماعی و کنترل رفتارهای فردی ایفا می‌نماید.
- ۲- **امیدواری:** دین از طریق برگزاری مراسم و ایجاد پیوندهای معنوی میان پیروان خود، انسجام عاطفی و شناختی ایجاد می‌کند. این انسجام موجب تقویت امید و اعتماد در بین اعضای جامعه می‌شود و افراد را به یکدیگر نزدیک‌تر می‌سازد.
- ۳- **حیات‌بخشی:** دین با انتقال ارزش‌های اجتماعی به نسل‌های آینده، روح زندگی، انضباط و حرکت به سوی تعالی را در جوامع بعدی می‌دمد و استمرار می‌بخشد؛ به این ترتیب، به عنوان عاملی مهم در حفظ و پایداری فرهنگ و هویت اجتماعی عمل می‌کند.
- ۴- **خوشبختی:** دین با پاسخ دادن به پرسش‌های بنیادی انسان؛ از جمله معمای مرگ و احساس فقدان، امید و آرامش را در دل پیروان خود می‌افشاند. این کارکرد دین به افراد کمک می‌کند تا با پذیرش مفاهیم معنوی و دینی، از استرس‌ها و نگرانی‌های زندگی‌های رهایی‌یابند و احساس خوشبختی و آرامش بیشتری تجربه کنند (گیویان، ۱۳۷۷؛ به نقل از خدایاری‌فرد و همکاران، ۱۳۹۱: ۳۳).

از نظر دورکیم، لازمه وجود دین، وجود امر مقدس است. این امر مقدس باید به سازماندهی باورهای مربوط به خود پردازد و در نهایت، مراسم و مناسکی که به طور منطقی از این باورها و

عقاید ناشی می‌شوند، شکل گیرد. به عقیده او، مهمترین کارکرد مناسک دینی عبارت است از:

۱. یگانگی تعهد فرد: ایجاد پیوند و تعهد عمیق فرد نسبت به جامعه و ارزش‌های آن؛

۲. ثبوت و ظهور مجدد عقاید و ارزش‌ها: تقویت و بازنمایی باورها و ارزش‌های مشترک در طول زمان؛

۳. منسجم کردن فرد در جمع: ایجاد حس همبستگی و اتحاد میان اعضای جامعه.

همچنین، اهمیت مناسک دینی در این است که با مشارکت افراد در آنها، قدرت اخلاقی جامعه افزایش می‌یابد و در نتیجه، انسجام و همبستگی اجتماعی حاصل می‌شود. به طور کلی، مهمترین کارکرد دین از دیدگاه دورکیم، ایجاد همبستگی گروهی است (ارویولزه و همکاران، ۱۳۹۵: ۵۷-۵۸). به نظر او، دین به عنوان یک نیرو در زندگی انسان عمل می‌کند؛ نیرویی که امکان کنش و عمل را در حیات فردی فراهم می‌آورد. او می‌گوید: «مؤمنی که با خدایش ارتباط برقرار می‌کند، تنها فردی نیست که به حقیقت‌هایی دست می‌یابد که برای فرد غیرمؤمن ناشناخته است؛ بلکه انسانی است که توانایی بیشتری در خود احساس می‌کند. چنین فردی نیروی بیشتری در درون خود می‌یابد، چه برای مقابله با مشکلات وجودی‌اش و چه برای غلبه بر آنها. گویی او بر فلاکت‌های بشری فائق می‌آید؛ زیرا از منظر و موقعیتی فراتر از وضعیت بشری به آنها نگاه می‌کند».

این بیان نشان می‌دهد که دورکیم دین را نه تنها یک عامل معرفتی و معنوی؛ بلکه نیرویی روانی و اجتماعی می‌داند که به فرد قدرت و انگیزه می‌دهد تا بر دشواری‌های زندگی فائق آید. در واقع، او معتقد است که دین به انسان کمک می‌کند تا از محدوده محدود انسانیت فراتر رود و در برابر مشکلات و مصائب زندگی، تاب‌آوری بیشتری از خود نشان دهد (همان).

از دیدگاه دورکیم، دین نقشی اساسی در دور کردن افراد از نگرانی‌ها و دغدغه‌های زندگی اجتماعی نامقدس دنیوی ایفا می‌کند و آنان را به فضای معنوی و متعادل‌تری منتقل می‌سازد. او بر این باور است که این فرایند به افراد کمک می‌کند تا با نگرش و آرامش بیشتری به زندگی روزمره بپردازند و از طریق تکیه بر ارزش‌های دینی، قادر به مقابله با چالش‌ها و دشواری‌های زندگی باشند؛ به عبارت دیگر، دین با ارائه دیدگاه‌های معنوی و مقدس به فرد، او را قادر می‌سازد تا در برابر مشکلات دنیوی با قوت قلب و امید بیشتری ایستادگی کند و از نگرانی‌های اجتماعی فاصله گیرد (گیدنز، ۱۳۸۶: ۷۷۹).

بر اساس نظریه دورکیم درباره دین، می‌توان انتظار داشت هرچه زنان دیندارتر باشند، به دلیل کارکرد دین در الهام‌بخشی امید و آرامش، احساس قدرت و توانمندی بیشتری را تجربه کنند. طبق نظر او، فردی که با خدایش ارتباط برقرار می‌کند، در خود نیروی بیشتری احساس می‌نماید و می‌تواند در برابر چالش‌ها مقاوم‌تر باشد؛ بنابراین زنان دیندارتر از نظر روانی و اجتماعی از امیدواری بیشتری برخوردارند؛ زیرا دین به آنها کمک می‌کند تا در مواجهه با مسائل و دشواری‌های زندگی، احساس قدرت و اعتماد به نفس بیشتری داشته باشند. در نتیجه، می‌توان گفت که افراد دیندارتر، به‌ویژه زنان، از امید اجتماعی بالاتری برخوردارند.

در نظریه تضاد، کالینز با الهام از مارکس، وبر و دورکیم بر این باور است که امید اجتماعی زمانی افزایش می‌یابد که تجارب همبستگی اجتماعی از طریق زنجیره‌های آیینی کنش‌های متقابل توسعه پیدا کند یا زمانی که افراد در روابط سلسله‌مراتبی از طریق انرژی عاطفی رهبران کاریزماتیک تقویت شوند (ریتز، ۱۳۷۷: ۱۷۰). زیگموند باومن^۱ نیز بر جنبه‌های متفاوت از امید تأکید دارد و آن را مستقل از شواهد بیرونی می‌داند. به اعتقاد او، حتی در شرایطی که دلایل عینی برای امیدوار بودن وجود ندارد، امید می‌تواند واقعی و معتبر باشد و نیروی درونی برای انسان فراهم آورد (عظیمی و همکاران، ۱۴۰۴: ۲۸۷).

از منظر روان‌شناسان مثبت‌گرا، امید پدیده‌ای آموختنی است که در جریان اجتماعی شدن شکل می‌گیرد. آنان میان امید واقعی و امید وهمی تفاوت قائلند. امید واقعی، دست‌یافتنی است و فرد را قادر می‌سازد با شرایط زندگی مواجه شود و بر مشکلات غلبه کند؛ در حالی که امید وهمی مبتنی بر امور دست‌نیافتنی است و فرد را گرفتار سرخوردگی می‌کند (کار، ۱۳۸۵؛ به نقل از افشانی و جعفری، ۱۳۹۵: ۱۰۰). در رویکرد جامعه‌شناختی نیز امید بیش از آنکه صرفاً تجربه‌ای عاطفی باشد، نوعی آگاهی اجتماعی است. امید اجتماعی بیانگر شناخت فرد از جایگاه خود در جامعه و کیفیت رابطه او با نظام اجتماعی است و از این منظر، بازتابی از ارتباط متقابل فرد و جامعه محسوب می‌شود (پناهی و همکاران، ۱۳۹۷: ۵).

بر اساس دیدگاه گلارک و استارک (۱۹۹۷)، با وجود تفاوت‌های جزئی میان ادیان مختلف، عرصه‌های مشترکی وجود دارد که دینداری در آنها متجلی می‌شود. این عرصه‌ها که می‌توان آنها را ابعاد مرکزی دینداری به حساب آورد، شامل پنج بعد زیر است:

۱. **بعد اعتقادی:** به مجموعه ایده‌ها و نگرش‌هایی اشاره دارد که انتظار می‌رود پیروان هر دین به آنها ایمان داشته باشند؛ از جمله اعتقاد به خدا، دوزخ، بهشت و دیگر مفاهیم اساسی دین.

۲. **بعد مناسکی:** شامل اعمال و مناسک مذهبی است که پیروان یک دین موظف به انجام آنها هستند؛ به طور مثال، نماز و روزه در دین اسلام یا آیین‌های عبادی در سایر ادیان.

۳. **بعد عاطفی:** به عواطف، تصورات و احساسات پیروان یک دین نسبت به خداوند اشاره دارد و بر ارتباط عاطفی و معنوی فرد با امر الهی تأکید دارد.

۴. **بعد فکری:** به اطلاعات، شناخت و درک نظری فرد از اصول و تعالیم دینی مربوط می‌شود؛ یعنی آنچه فرد باید درباره آموزه‌های اساسی دین بداند و درک کند.

۵. **بعد پیامدی:** به تأثیرات و نتایج باورها، اعمال، تجارب و دانش دینی در زندگی روزمره اشاره دارد و نشان می‌دهد که دین چگونه بر رفتارهای فردی و اجتماعی افراد اثر می‌گذارد. این بعد انعکاس عینی دین در جنبه‌های مختلف زندگی است.

به طور کلی، این ابعاد در تمامی ادیان وجود دارند و بر اساس آنها می‌توان دینداری را از جنبه‌های مختلف تحلیل و بررسی کرد (سراج‌زاده، ۱۳۷۸: ۱۰۶).

فرضیه‌های پژوهش

با توجه به نظریه‌های دورکیم، گلازک و استارک، فرضیه‌های زیر در پژوهش حاضر مطرح می‌شود:

- ۱- بین دینداری و میزان امید اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ۲- بین بعد اعتقادی و میزان امید اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ۳- بین بعد عاطفی و میزان امید اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ۴- بین بعد پیامدی و میزان امید اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ۵- بین بعد مناسکی و میزان امید اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ۶- بین بعد دانشی و میزان امید اجتماعی رابطه وجود دارد.
- ۷- میزان امید اجتماعی زنان بر حسب وضعیت تأهل متفاوت است.
- ۸- میزان امید اجتماعی بر حسب میزان تحصیلات متفاوت است.
- ۹- میزان امید اجتماعی بر حسب میزان وضعیت اشتغال متفاوت است.
- ۱۰- بین سن و میزان امید اجتماعی رابطه وجود دارد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف کاربردی است، بر اساس رویکرد کمی انجام شده و بر اساس نحوه گردآوری داده‌ها، از نوع پیمایشی است. جامعه آماری این پژوهش، تمامی زنان ۱۹ سال و بالاتر ساکن در شهر دره‌شهر در سال ۱۴۰۲ را شامل می‌شود. بر اساس برآوردهای جمعیتی حاصل از سرشماری عمومی نفوس و مسکن مرکز آمار ایران (۱۳۹۵)، تعداد کل این جامعه، ۷۴۷۵ نفر است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، با سطح اطمینان ۹۵ درصد و دقت احتمالی ۵ درصد تعیین گردید. با توجه فرمول مذکور، حجم نمونه ۳۳۶۵ نفر تعیین شده است.

روش نمونه‌گیری مورد استفاده در این پژوهش از نوع طبقه‌ای متناسب است. این فرایند در چند مرحله اجرا شد: در گام نخست، چهار منطقه شهرداری دره‌شهر به عنوان چهار طبقه اصلی در نظر گرفته شد؛ سپس خیابان‌ها و میادین اصلی هر منطقه به عنوان بلوک‌های نمونه‌گیری آن طبقات انتخاب گردیدند. در مرحله بعد، به صورت تصادفی از هر پنج پلاک، یک پلاک انتخاب شد و در نهایت، از میان خانوارهای موجود در هر پلاک انتخاب‌شده، زنان ۱۹ سال به بالا به عنوان افراد مورد مطالعه شناسایی شدند و پرسشنامه میان آنان توزیع گردید.

از آنجایی که روش نمونه‌گیری از نوع طبقه‌بندی متناسب است؛ پس از تعیین حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، تعداد پرسشنامه‌ها برای هر منطقه بر اساس نسبت جمعیت ساکن آن منطقه تعیین گردید و متناسب با حجم جمعیت آماری هر منطقه، برای تکمیل تخصیص داده شد. این روش به منظور اطمینان از نمایندگی صحیح و متناسب از تمامی مناطق و گروه‌های جمعیتی در جامعه آماری اتخاذ شده است.

ابزار جمع‌آوری داده‌ها در این پژوهش، پرسشنامه است. این ابزار پس از احراز اعتبار و پایایی در مراحل مقدماتی پژوهش، برای جمع‌آوری داده‌های نهایی به کار گرفته شد. در این پرسشنامه، متغیرهای تحقیق با استفاده از طیف لیکرت سنجیده شدند. طیف لیکرت، به عنوان ابزاری معتبر برای اندازه‌گیری نگرش‌ها و ارزیابی پاسخ‌های افراد، در مطالعه حاضر برای ارزیابی متغیرهای مختلف به کار گرفته شد.

برای تجزیه و تحلیل داده‌های جمع‌آوری شده، از نرم‌افزار آماری SPSS بهره‌گیری شده است. در سطح توصیفی، آماره‌هایی نظیر درصد، میانگین، انحراف معیار، حداقل و حداکثر نمره محاسبه گردیده‌اند. در سطح استنباطی، برای آزمون فرضیه‌ها از آزمون‌های ضریب همبستگی پیرسون، آزمون t، تحلیل واریانس یک‌طرفه و رگرسیون گام‌به‌گام استفاده شده است.

برای به دست آوردن اعتبار پرسشنامه، در این تحقیق از اعتبار محتوایی استفاده گردیده است. در این راستا، ابتدا گویه‌هایی که متغیرهای تحقیق را می‌سنجند، از گویه‌های تحقیقات پیشین که تحت نظر اساتید مجرب انجام شده بودند، استخراج گردید. علاوه بر این، برای انتخاب بهترین گویه‌ها برای سنجش متغیرهای جدید، از نظرات محققان و اساتید دیگر بهره گرفته شد. پس از تدوین پرسشنامه، مجدداً نسخه اولیه آن برای بررسی نهایی به اساتید و متخصصان مربوطه ارائه گردید و نظرات آنها برای اصلاح و بهبود مورد استفاده قرار گرفت. به این ترتیب، پرسشنامه پژوهش حاضر از اعتبار محتوایی لازم برخوردار است و متغیرهای تحقیق به طور دقیق و معتبر اندازه‌گیری می‌شوند.

یکی از رایج‌ترین و معتبرترین روش‌ها برای سنجش پایایی در مقیاس‌های مختلف، به‌ویژه در پرسشنامه‌های با طیف لیکرت، استفاده از ضریب آلفای کرونباخ است که همسانی درونی ابزار اندازه‌گیری را نشان می‌دهد و به محقق کمک می‌کند تا از پایایی پرسشنامه اطمینان حاصل کند. در پژوهش حاضر برای تعیین اعتماد (پایایی)، از این ضریب استفاده شد. بدین منظور یک پیش‌آزمون بر روی نمونه‌ای ۳۰ نفری از زنان ۱۹ سال به بالای شهر دره‌شهر انجام گرفت؛ سپس با استفاده از داده‌های به دست و نرم‌افزار آماری SPSS، میزان پایایی محاسبه شد. با توجه به اینکه مقدار آلفای کرونباخ برای تمامی متغیرهای پژوهش، بالاتر از ۰/۷۰ است، می‌توان نتیجه گرفت که همبستگی درونی گویه‌ها بالاست و ابزار تحقیق از پایایی مطلوب برخوردار می‌باشد و این نشان می‌دهد که گویه‌های پرسشنامه به طور قابل قبولی با یکدیگر همخوانی دارند و می‌توان به نتایج حاصل از آن اعتماد کرد.

جدول (۱). ضرایب پایایی متغیرهای مختلف پژوهش

ردیف	شاخص (متغیر)	نوع متغیر	گویه‌ها	آلفای کرونباخ
۱	امید اجتماعی	وابسته	۱. اطمینان دارم آینده سرشار از امید و موفقیت است. ۲. به زندگی عشق می‌ورزم. ۳. کل دنیا به نظر من زیباست. ۴. همه را دوست دارم و به همه عشق می‌ورزم. ۵. زندگی من در مجموع معنادار و هدفدار است. ۶. همیشه متعهد و مسئولیت‌پذیر هستم. ۷. فکر می‌کنم دنیا یک مکان جالب و فوق‌العاده است.	۰/۸۰
۲	دینداری اعتقادی	مستقل	۱. قرآن کلام خداست و هرچه می‌گوید حقیقت محض است. ۲. هنوز مطمئن نیستم که قیامتی هم وجود داشته باشد. ۳. تعدادی از فرشتگان همواره رفتار ما را زیر نظر دارند.	۰/۷۷
۳	دینداری عاطفی	مستقل	۱. اگر گناهی مرتکب شوم از خداوند تقاضای بخشش می‌کنم. ۲. هنگام زیارت اماکن متبرکه، احساس خوبی به من دست می‌دهد. ۳. اگر مشکلی برای انسان پیش بیاید، با توسل به امامان حل می‌شود.	۰/۷۱
۴	دینداری پیامدی	مستقل	۱. وقتی آدم مالیات می‌دهد پرداخت خمس ضرورتی ندارد. ۲. من در کارهای روزمره‌ام حلال و حرام شرعی را رعایت می‌کنم. ۳. نگاه به نامحرم، تیری زهرآلود از ناحیه شیطان است.	۰/۸۴
۵	دینداری مناسکی	مستقل	۱. معمولاً چند وقت یکبار در مراسمی مثل دعای توسل یا کفیل شرکت می‌کنید؟ ۲. چند وقت یکبار قرآن می‌خوانید؟ ۳. چند وقت یکبار در نماز جماعت مسجد شرکت می‌کنید؟	۰/۷۴
۶	دینداری دانشی	مستقل	۱. اطلاعات شما در مورد آیات قرآنی چقدر است؟ ۲. شما چقدر برای یادگیری مسائل دینی تلاش می‌کنید؟ ۳. شما چقدر کتب مربوط به حوزه دین را مطالعه می‌کنید؟	۰/۷۰

برخی از پژوهشگران، از جمله سراج‌زاده، طالبان، انوری، حشمت یغمای و افشانی تلاش کرده‌اند تا ابعاد دینداری مدل کلارک و استارک را با آموزه‌های دین اسلام تطبیق دهند. به نظر می‌رسد پژوهشگران درباره چندبعدی بودن دینداری به نوعی به توافق نظری نزدیک شده‌اند. مدل کلارک و استارک نیز از سوی برخی صاحب‌نظران، به عنوان مدلی معتبر برای سنجش دینداری پذیرفته شده و در ایران، پژوهش‌های متعددی بر اساس این مدل صورت گرفته است. بر اساس برخی از شاخص‌های مناسب برای سنجش دینداری در میان مسلمانان، در این پژوهش در کل ۱۵ گویه طراحی شده است که به طور متوازن ابعاد مختلف دینداری را شامل می‌شود. در این مدل، برای هر یک از ابعاد اعتقادی، پیامدی، عاطفی، دانشی و مناسکی، سه گویه در نظر گرفته شده است. این مدل به طور خاص برای مطابقت با آموزه‌های دین اسلام تنظیم شده است تا جنبه‌های مختلف دینداری مسلمانان را به طور جامع و معتبر اندازه‌گیری کند. قابل ذکر است که پیش‌تر، افشانی (۱۳۸۵) گویه‌های مورد استفاده در این پژوهش را به کار گرفته است.

متغیر امید اجتماعی نیز در این مطالعه با استفاده از ۷ گویه در قالب طیف لیکرت سنجیده شده است. این گویه‌ها به طور خاص برای ارزیابی میزان امید اجتماعی در جامعه طراحی شده و تحلیل داده‌ها بر اساس پاسخ‌های طیف لیکرت انجام گرفته است.

برخی از پژوهشگران، از جمله سراج‌زاده، طالبان، انوری، حشمت یغمای و افشانی تلاش کرده‌اند تا ابعاد دینداری مدل کلارک و استارک را با آموزه‌های دین اسلام تطبیق دهند. به نظر می‌رسد پژوهشگران درباره چندبعدی بودن دینداری به نوعی به توافق نظری نزدیک شده‌اند. مدل کلارک و استارک نیز از سوی صاحب‌نظران، به عنوان مدلی معتبر برای سنجش دینداری پذیرفته شده و در ایران، پژوهش‌های متعددی بر اساس این مدل صورت گرفته است.

بر اساس برخی از شاخص‌های مناسب برای سنجش دینداری در میان مسلمانان، در این پژوهش در کل ۱۵ گویه طراحی شده است که به طور متوازن ابعاد مختلف دینداری را شامل می‌شود. در این مدل، برای هر یک از ابعاد اعتقادی، پیامدی، عاطفی، دانشی و مناسکی، سه گویه در نظر گرفته شده است. این مدل به طور خاص برای مطابقت با آموزه‌های دین اسلام تنظیم شده است تا جنبه‌های مختلف دینداری مسلمانان را به طور جامع و معتبر اندازه‌گیری کند. قابل ذکر است که پیش‌تر، افشانی (۱۳۸۵) گویه‌های مورد استفاده در این پژوهش را به کار گرفته است.

متغیر امید اجتماعی نیز در این مطالعه با استفاده از ۷ گویه در قالب طیف لیکرت سنجیده شده است. این گویه‌ها به طور خاص برای ارزیابی میزان امید اجتماعی در جامعه طراحی شده و تحلیل داده‌ها بر اساس پاسخ‌های طیف لیکرت انجام گرفته است.

یافته‌ها

بیشتر پاسخ‌دهندگان پژوهش حاضر از نظر وضعیت تأهل، در گروه متأهلان قرار دارند؛ به طوری که ۶۷/۷ درصد از حجم نمونه را زنان متأهل، ۲۸/۵ درصد را زنان مجرد و ۳/۳ درصد را زنان مطلقه تشکیل می‌دهند. اطلاعات توصیفی مربوط به متغیر سن، که به صورت سؤال باز از پاسخ‌دهندگان پرسیده شده بود، نشان داد که بیشترین فراوانی مربوط به گروه سنی ۳۰ تا ۳۹ سال با ۳۵/۱ درصد است. پس از آن گروه سنی ۲۰ تا ۲۹ سال با ۲۸/۲ درصد در رتبه دوم قرار دارد و کمترین پاسخ‌دهندگان در گروه سنی ۶۰ تا ۶۹ سال با ۱/۹ درصد قرار گرفته‌اند. از نظر وضعیت شغلی، اکثریت پاسخ‌دهندگان (۶۱/۱ درصد) غیرشاغل و ۳۴/۲ درصد شاغل بوده‌اند. سطح تحصیلات پاسخگویان نیز به ترتیب عبارت است از: ۱۴ درصد زیردیپلم، ۳۰/۱ درصد دیپلم، ۲۸/۸ درصد لیسانس، ۲۱/۱ درصد فوق لیسانس و ۶ درصد دکترا.

جدول (۲). آماره‌های توصیفی متغیر دینداری و ابعاد آن

ابعاد	میانگین	انحراف معیار	حداقل نمره	حداکثر نمره
اعتقادی	۱۱/۸۸۷	۲/۴۶۸	۳	۱۵
عاطفی	۱۲/۳۹۱	۲/۵۴۱	۳	۱۵
پیامدی	۱۱/۰۱۶	۲/۵۰۹	۳	۱۵
مناسکی	۸/۴۱۹	۳/۳۵۱	۳	۱۵
دانشی	۹/۴۲۱	۳/۰۶۶	۳	۱۵
دینداری (شاخص کل)	۵۳/۱۳۷	۱۰/۵۰۲	۲۲	۷۰

در جدول شماره (۲) حداقل و حداکثر نمره، میانگین و انحراف معیار دینداری و ابعاد آن ارائه شده است. همانطور که مشاهده می‌شود، میانگین کلی دینداری (شاخص کل) پاسخ‌دهندگان برابر با ۵۳/۱۳۷ است که بیانگر سطح متوسط رو به بالای دینداری در جامعه مورد مطالعه می‌باشد.

جدول (۳). آماره‌های توصیفی متغیر امید اجتماعی

امید اجتماعی	میانگین	انحراف معیار	حداقل نمره	حداکثر نمره
۲۷/۲۷	۵/۱۵۷	۷	۳۵	

بر اساس اطلاعات جدول شماره (۳)، حداقل و حداکثر نمره، میانگین و انحراف معیار امید اجتماعی ارائه شده است. نتایج نشان می‌دهد که میانگین شاخص کلی امید اجتماعی برابر با ۲۷/۲۷ است و حداقل و حداکثر مقادیر آن به ترتیب ۷ و ۳۵ می‌باشد؛ بنابراین، به طور کلی می‌توان گفت که سطح امید اجتماعی در میان زنان شهر دره‌شهر بالاتر از حد متوسط است.

جدول (۴). خروجی ضریب همبستگی پیرسون برای آزمون رابطه دینداری و امید اجتماعی

امید اجتماعی		دینداری و ابعاد آن
ضریب همبستگی پیرسون	سطح معناداری	
۰/۱۵۷	۰/۰۰۰	اعتقادی
۰/۲۶۴	۰/۰۰۰	عاطفی
۰/۱۱۸	۰/۰۰۰	پیامدی
۰/۱۶۹	۰/۰۰۰	مناسکی
۰/۲۷۷	۰/۰۰۰	دانشی
۰/۲۶۴	۰/۰۰۰	دینداری (شاخص کل)

خروجی آزمون همبستگی پیرسون (جدول شماره ۴) نشان می‌دهد که رابطه بین متغیر دینداری و ابعاد آن و امید اجتماعی زنان، در سطح معناداری (۰/۰۰۰) تأیید شده است. ضرایب همبستگی پیرسون برای ابعاد دینداری و امید اجتماعی به این صورت است: اعتقادی (۰/۱۵۷)، عاطفی (۰/۲۶۴)، پیامدی (۰/۱۱۸)، مناسکی (۰/۱۶۹) و دانشی (۰/۲۷۷). تمامی این ضرایب حاکی از رابطه‌ای مثبت و مستقیم است. جهت رابطه دینداری با امید اجتماعی زنان نیز بر اساس ضریب همبستگی پیرسون (۰/۲۶۱) مثبت یا مستقیم است؛ به عبارت دیگر، با افزایش سطح دینداری زنان دره‌شهر، میزان امید اجتماعی آنان نیز افزایش می‌یابد؛ با این وجود، شدت کلی این رابطه در سطح ضعیف طبقه‌بندی می‌شود. نتایج جدول همچنین حاکی از آن است که ابعاد دانشی (۰/۲۷۷) و عاطفی (۰/۲۶۴) دینداری، نسبت به سایر ابعاد آن، قوی‌ترین شدت رابطه را با امید اجتماعی دارند.

فرضیه ۷: میزان امید اجتماعی بر حسب وضعیت تاهل متفاوت است.

جدول (۵). بررسی میزان امید اجتماعی زنان بر حسب وضعیت تاهل

امید اجتماعی		متغیر	
سطح معناداری	مقدار آزمون F	میانگین	
۰/۱۴۶	۱/۹۳۷	۲۶/۵۴۸	مجرد
		۲۷/۶۸۴	متاهل
		۲۶/۵۸۳	مطلقه
		وضعیت تاهل	

در جدول شماره (۵) که نتایج آزمون آنالیز واریانس (ANOVA) را نشان می‌دهد، منابع تغییرات واریانس بین گروهی و درون‌گروهی شامل مجموع مجذورات، درجه آزادی، مربع مجذورات، نسبت F و سطح معناداری محاسبه شده است. در این تحلیل، مقدار F برابر با $1/937$ و سطح معناداری برابر با $0/146$ گزارش گردید. بنابراین تفاوت میان گروه‌ها با اطمینان ۹۵ درصد و سطح خطای کمتر از ۵ درصد معنادار نیست؛ به عبارت دیگر، مقایسه وضعیت امید اجتماعی زنان دره‌شهر بر اساس وضعیت تأهل نشان می‌دهد که تفاوت معناداری بین آنها وجود ندارد.

فرضیه ۸: میزان امید اجتماعی زنان بر حسب میزان تحصیلات متفاوت است.

جدول (۶). بررسی میزان امید اجتماعی زنان بر حسب میزان تحصیلات

متغیر	تعداد نمونه	میانگین	انحراف معیار	خطای استاندارد	بازه اطمینان ۹۵٪ برای میانگین		حداقل	حداکثر
					حد پایین (بازه اطمینان)	حد بالا (بازه اطمینان)		
زیردیپلم	۵۱	۲۶/۹۰	۳/۳۴	۰/۴۶۸	۲۵/۹۶	۲۷/۸۴	۲۰/۰۰	۳۵/۰۰
دیپلم	۱۱۰	۲۶/۴۷	۴/۵۳	۰/۴۳۲	۲۵/۶۱	۲۷/۳۲	۱۸/۰۰	۳۵/۰۰
لیسانس	۱۰۵	۲۶/۶۴	۶/۲۳	۰/۶۰۸	۲۵/۴۴	۲۷/۸۵	۷/۰۰	۳۵/۰۰
فوق لیسانس	۷۷	۲۸/۶۶	۵/۱۴	۰/۵۸۶	۲۷/۴۹	۲۹/۸۲	۱۸/۰۰	۳۵/۰۰
دکتر	۲۲	۳۰/۲۲	۴/۱۹	۰/۸۹۴	۲۸/۳۶	۳۲/۰۸	۲۱/۰۰	۳۵/۰۰
جمع	۳۶۵	۲۷/۲۷	۵/۱۵	۰/۲۶۹	۲۶/۷۴	۲۷/۸۰	۷/۰۰	۳۵/۰۰

جدول (۷). آزمون همگنی واریانس‌ها

آماره لوین	درجه آزادی ۱	درجه آزادی ۲	سطح معناداری
۵/۴۰۵	۴	۳۶۰	۰/۰۰۰

جدول (۸). تحلیل واریانس

مربع مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	مقدار آزمون F	سطح معناداری
۴۵۹/۱۷۴	۴	۱۱۴/۷۹۳	۴/۴۸۰	۰/۰۰۲
۹۲۴۴/۹۷۴	۳۶۰	۲۵/۶۲۵		
۹۶۸۴/۱۴۸	۳۶۴			

در جدول شماره (۸) که نتایج تحلیل واریانس (ANOVA) را نشان می‌دهد، منابع تغییرات واریانس بین گروهی و درون‌گروهی شامل مجموع مجذورات، درجه آزادی، مربع مجذورات، نسبت F و سطح معناداری آن محاسبه شده است. با توجه به مقدار تحلیل واریانس $F 4/480 =$ و سطح معناداری $sig = 0/002$ ، می‌توان نتیجه گرفت که این رابطه با اطمینان ۹۵ درصد و سطح خطای کمتر از ۵ درصد معنادار است. مقایسه امید اجتماعی در بین زنان دره‌شهر با سطح تحصیلات مختلف نشان می‌دهد که تفاوت معناداری بین آنها وجود دارد؛ به بیان دیگر، میان

میانگین‌های مقاطع مختلف تحصیلی، اختلاف مشاهده شده و این تفاوت معنادار است. همچنین بر اساس جدول شماره (۶)، می‌توان ترتیب میزان امید اجتماعی زنان را بر اساس سطح تحصیلات به این شرح گزارش کرد: دکترا (۳۰/۲۲)، فوق لیسانس (۲۸/۶۶)، زیر دیپلم (۲۶/۹۰)، لیسانس (۲۶/۶۴) و دیپلم (۲۶/۴۷).

فرضیه ۹: میزان امید اجتماعی بر حسب وضعیت اشتغال متفاوت است.

جدول (۹). خروجی تی مستقل برای مقایسه تفاوت میزان امید اجتماعی بر حسب وضعیت اشتغال

متغیر	مقولات	میانگین	انحراف معیار	تی	درجه آزادی	سطح معناداری
وضعیت اشتغال	شاغل	۲۷/۸۷۲	۵/۶۷۲	۱/۴۶۴	۳۴۶	۰/۱۴۴
	غیرشاغل	۲۷/۰۳۵	۴/۷۶۹			

خروجی آزمون تی مستقل (جدول شماره ۹) نشان می‌دهد که بین امید اجتماعی زنان ساکن دره شهر بر اساس وضعیت اشتغال، تفاوت معناداری وجود ندارد. تی محاسبه شده برابر با ۱/۴۶۴ گزارش شده است. میانگین امید اجتماعی زنان شاغل (۲۷/۸۷۲) اندکی بیشتر از زنان غیرشاغل (۲۷/۰۳۵) است؛ اما تفاوت آنچنان قابل ملاحظه نیست. با توجه به اینکه سطح معناداری برابر با ۰/۱۴۴ است، فرضیه صفر رد نمی‌شود؛ بنابراین فرضیه مبتنی بر تفاوت بین میزان امید اجتماعی بر حسب وضعیت اشتغال، تأیید نمی‌گردد.

فرضیه ۱۰: بین سن و میزان امید اجتماعی رابطه وجود دارد.

جدول (۱۰). خروجی ضریب همبستگی پیرسون برای آزمون رابطه سن و میزان امید اجتماعی

امید اجتماعی		متغیر
سطح معناداری	همبستگی پیرسون	سن
۰/۰۰۸	۰/۱۳۸	

چنانکه در جدول شماره (۱۰) مشاهده می‌شود، سطح معناداری آزمون پیرسون (۰/۱۳۸)، همبستگی بین متغیر سن و امیدواری اجتماعی را نشان می‌دهد. میزان همبستگی نیز برابر با ۰/۰۰۸ است. با توجه به سطح معناداری به دست آمده، یافته‌های پژوهش حاضر از فرضیه دهم (بین سن و میزان امید اجتماعی همبستگی معناداری وجود دارد) حمایت می‌کند؛ به عبارت دیگر، با افزایش سن زنان دره شهر، میزان امید اجتماعی آنان نیز افزایش می‌یابد؛ با این حال، شدت این رابطه، ضعیف است.

بحث و نتیجه گیری

زندگی فردی و اجتماعی انسان همواره مستلزم مواجهه با فراز و فرودها و تجربه شکست‌هاست. در این میان، امیدواری به افراد کمک می‌کند تا شکست‌ها را موقتی بدانند و با کوشش آنها را به فرصت‌هایی برای دستیابی به موفقیت تبدیل کنند. نتایج توصیفی پژوهش حاضر نشان می‌دهد که میانگین امید

اجتماعی ۲۷/۲۷ است که سطحی بالاتر از حد متوسط در میان زنان دره‌شهر را نشان می‌دهد. این یافته با نتایج پژوهش‌های عظیمی و همکاران (۱۴۰۲) و مهدی‌زاده و قاری قرآنی (۱۳۹۷) که میانگین امید اجتماعی را پایین‌تر از حد متوسط گزارش کرده‌اند، تفاوت دارد. همچنین، میزان دینداری در جامعه آماری مورد بررسی، در سطح متوسط رو به بالا قرار دارد؛ به طوری که ۵۳/۱۳ درصد از زنان پاسخگو، دینداری خود را در این سطح ارزیابی کرده‌اند و این نشان می‌دهد که دین همچنان نقش مهمی در زندگی زنان این منطقه ایفا می‌کند.

یافته‌های پژوهش همچنین نشان داد که از میان ابعاد دینداری، بعد پیامدی با شدت رابطه ۰/۷۰۶ و بعد اعتقادی با شدت رابطه ۰/۶۳۷، قوی‌ترین ارتباط را با میزان امید اجتماعی زنان دارند؛ لذا به منظور افزایش میزان امید اجتماعی در میان زنان، مسئولین امر باید توجه ویژه‌ای به تقویت این دو بعد داشته باشند و برنامه‌ریزی‌های لازم و مؤثری را در این راستا اتخاذ کنند. تلاش‌ها آنها باید با رویکردی جامع و منسجم همراه باشد تا نتایج مطلوب و پایدار حاصل گردد.

نتایج استنباطی این پژوهش، تأثیر دینداری بر میزان امید اجتماعی در میان زنان را تأیید می‌کند؛ به گونه‌ای که با افزایش دینداری، امید اجتماعی نیز به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش می‌یابد. نتایج بررسی رابطه بین ابعاد دینداری و امید اجتماعی نیز مؤید این است که بین ابعاد اعتقادی، عاطفی، پیامدی، دانشی و مناسکی با امید اجتماعی زنان، رابطه مستقیم و معناداری وجود دارد. این نتیجه با نتایج پژوهش‌های داخلی اوخیری (۱۴۰۲)، بابانظری و تقوی (۱۳۹۹) و مهدی‌زاده و قاری قرآنی (۱۳۹۷) و پژوهش‌های خارجی ونوک (۲۰۲۳)، کینگ و همکاران (۲۰۲۱)، نل و روتمان (۲۰۱۸) و رز و همکاران (۲۰۱۸) همسو است. این فرضیه از دیدگاه دورکیم نیز قابل تبیین است. وی معتقد بود که دین چهار عملکرد عمده دارد: انضباط، امیدواری، حیات‌بخشی و خوشبختی. بر این اساس، نقش مهمی در ایجاد نظم اجتماعی، تقویت امید و آرامش، انتقال ارزش‌های اجتماعی به نسل‌های آینده و فراهم آوردن احساس خوشبختی از طریق پاسخ به پرسش‌های بنیادین زندگی ایفا می‌کند و افراد را از دغدغه‌های دنیوی دور و به دنیای معنوی و متعادل‌تری وارد می‌سازد. او معتقد است فرد دیندار با خدا احساس توانمندی و نیروی بیشتری می‌کند و قادر است بر مشکلات و رنج‌های زندگی فائق آید. بنابراین، فرضیه پژوهش در راستای دیدگاه دورکیم قابل تبیین است.

نتایج بررسی وضعیت تأهل، به عنوان یکی از متغیرهای مؤثر در پژوهش حاضر، نشان داد که میزان امید اجتماعی در میان زنان با توجه به وضعیت تأهل تفاوت معناداری ندارد. این یافته با نتایج پژوهش توکلی و همکاران (۱۴۰۱) همسو نیست.

میزان تحصیلات نیز به عنوان متغیری دیگر در این پژوهش تأثیرگذار بود. یافته‌ها نشان داد که میزان امید اجتماعی در میان زنان بر اساس سطح تحصیلات متفاوت است؛ به عبارت دیگر، زنان با تحصیلات عالی (دکتر، فوق لیسانس و لیسانس)، امید اجتماعی بالاتری نسبت به زنان با تحصیلات پایین‌تر (دیپلم و زیر دیپلم) دارند. این نتیجه با یافته‌های پژوهش افشانی و جعفری (۱۳۹۵) همخوانی ندارد.

وضعیت اشتغال به عنوان یک متغیر اثرگذار در این پژوهش بررسی شد. یافته‌ها نشان داد که میزان امید اجتماعی بر حسب وضعیت اشتغال تفاوت معناداری ندارد؛ به عبارت دیگر، میان زنان شاغل و غیرشاغل ساکن در شهر از نظر امید اجتماعی، تفاوت قابل توجهی مشاهده نمی‌شود؛ هر چند میانگین امید اجتماعی زنان شاغل اندکی بیشتر از زنان غیرشاغل بود؛ اما این تفاوت از نظر آماری معنادار نیست. این یافته با نتایج پژوهش اوخیری (۱۴۰۲) همسو نیست.

یافته‌ها همچنین نشان داد که بین متغیر سن و میزان امید اجتماعی، رابطه معناداری وجود دارد؛ به عبارت دیگر، با افزایش سن زنان در شهر، میزان امید اجتماعی آنها نیز افزایش می‌یابد و این، رابطه‌ای مستقیم و مثبت را نشان می‌دهد؛ با این حال، شدت این رابطه، ضعیف است. این یافته با نتایج پژوهش‌های داخلی بابانظری و تقوی (۱۳۹۹) و افشانی و جعفری (۱۳۹۵) و پژوهش خارجی تور (۲۰۲۲) همسو است.

برای افزایش امید اجتماعی زنان، تقویت دینداری آنها بخصوص در زمینه متغیرهای دانشی و عاطفی امری ضروری است.

یافته‌های این پژوهش به طور کلی نشان می‌دهند که نقش دین در زندگی فردی و اجتماعی نباید نادیده گرفته شود. این امر ضرورت توجه به تأثیر تربیت دینی والدین و نهادینه‌سازی ارزش‌های اخلاقی در فرزندان را مطرح می‌سازد. کارگزاران و مبلغین دینی نیز در ترویج این ارزش‌ها برای تقویت بنیان‌های دینی نقش مهمی دارند. علاوه بر این، با توجه به تأثیر مثبت دین بر افزایش امید اجتماعی، نظریه‌های عرفی‌سازی و بی‌نیازی جوامع به دین به چالش کشیده می‌شوند. این نظریه‌ها که به حذف دین از زندگی جمعی و انتقال آن به عرصه فردی - به بهانه ناکارآمدی - تأکید دارند، در مواجهه با تأثیرات مثبت دین در تقویت همبستگی اجتماعی و امید در میان افراد، به نوعی مورد تردید قرار می‌گیرند. بنابراین، لازم است که این باورها بازنگری شوند تا اهمیت دین در تقویت پیوستگی اجتماعی و ارتقای امید و آرامش در جامعه جایگاه شایسته‌تری پیدا کند.

- الف) فارسی
- ارویولزه، داینل، ژان پل ویلم، پی‌یر برشون، فرانسوا دوریتته، ژان، تستو، لوران بلانکا و شاننل سن (۱۳۹۵). دین در جوامع مدرن، مقالاتی در جامعه‌شناسی دین. ترجمه علیرضا خادمی، تهران: نی.
- افشانی، سیدعلیرضا (۱۳۸۵). تبیین جامعه‌شناختی گرایش به خرافات در ایران، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.
- افشانی، سیدعلیرضا و زینب جعفری (۱۳۹۵). «رابطه سرمایه اجتماعی و امید به آینده در بین دانشجویان دانشگاه یزد»، علوم اجتماعی، ۲۳(۷۳)، ۹۳-۱۱۶.
- امیری اسفراجانی، زهرا، سیدعلی هاشمیان‌فر و وحید قاسمی (۱۳۹۸). «کاوش در امید اجتماعی: نظریه‌ای داده‌بنیاد»، مسائل اجتماعی ایران، ۱۰(۱)، ۲۷-۵۱.
- اوخیری، عقیل (۱۴۰۲). مطالعه جامعه‌شناختی امید اجتماعی در میان شهروندان چابهار، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان.
- بابانظری، لاله و محمدرضا تقوی (۱۳۹۹). «عوامل مؤثر بر میزان روحیه، شادکامی و امید به زندگی در خانواده‌های شاهد و ایثارگر (مطالعه موردی: استان فارس)». مطالعات فرهنگ و ایثار. ۱(۲)، ۸۳-۹۲.
- پناهی، امیرمحمد، مهدی مالمیر و حسن شکرانی (۱۳۹۷). «وضعیت سنجش امید اجتماعی در ایران، تحلیل ثانویه پیمایش وضعیت اجتماعی، فرهنگی و اخلاقی». مدادکاری اجتماعی. ۲(۹)، ۷۹-۱۰۶.
- توکلی، سحر، فاطمه سیف‌اللهی نصرآبادی، طاهره رجبی و حمیده بهاء‌الدینی (۱۴۰۱). «بررسی تفاوت میزان امید به زندگی در زنان متأهل و مجرد»، هشتمین همایش علمی پژوهشی توسعه و ترویج علوم تربیتی و روانشناسی ایران. تهران. <https://civilica.com/doc/1510835/doc>
- خدایاری فرد، محمد، علی نقی فقیهی، باقر غباری بناب، محسن شکوهی یکتا و عباس رحیمی نژاد (۱۳۹۱). مبانی نظری و روش‌شناسی مقیاس‌های دینداری (به انضمام پرسشنامه‌های دینداری). تهران: آوای نور.
- دیلینی، تیم (۱۳۸۷). نظریه‌های کلاسیک جامعه‌شناسی. ترجمه بهرننگ صدیقی و وحید طلوعی. تهران: نی.
- ریترز، جورج (۱۳۷۷). نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر. ترجمه محسن ثانی. تهران: علمی.
- سراج‌زاده، سیدحسین (۱۳۷۸). «نگرش‌ها و رفتارهای دینی نوجوانان تهرانی و دلالت‌های آن برای نظریه سکولار شدن». نمایه پژوهش. شماره‌های ۹ و ۱۰، ۱۰۵-۱۱۸.
- عابدی، احمد، علیرضا شواخی و مریم تاجی (۱۳۸۷). «رابطه بین دینداری با شادی دانش‌آموزان دختر متوسطه شهر اصفهان»، مطالعات اسلام و روان‌شناسی. ۲(۲)، ۴۵-۵۸.
- عظیمی، علیرضا، نیر پراهری و شیده پرنیان (۱۴۰۲). «تبیین عوامل تأثیرگذار بر امید اجتماعی در بین شهروندان تهران»، پژوهش‌های معاصر جامعه‌شناسی. ۱۲(۲۳)، ۳۲۳-۳۵۸.
- _____ (۱۴۰۴). «اعتباریابی پرسشنامه امید اجتماعی بین شهروندان». رفاه اجتماعی. ۲۰(۹۵)، ۲۷۵-۳۰۴.
- فروم، اریک (۱۴۰۱). انقلاب امید. ترجمه مجید روشنگر. تهران: مروارید.
- قانع‌راد، محمدامین (۱۳۹۸). «امید اجتماعی به مثابه وجدان جمعی». گردآورنده: هادی خانیکی. امید اجتماعی، چپستی، وضعیت و سبب‌شناسی. تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶). جامعه‌شناسی. ترجمه منوچهر صبوری. تهران: نی.
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی (۱۳۸۵). جامعه‌شناسی آبادان. تهران: کیان مهر.
- سالنامه آماری ایران (۱۳۹۵). سرشماری عمومی نفوس و مسکن. مرکز آمار ایران. <https://amar.org.ir/statistical-information>.
- مشکین‌فام، مهرداد و مهرداد نغزگوی کهن (۱۴۰۲). «سیر تحول ناامیدی و امید در جامعه ایران براساس فیلم‌های سینمایی؛ رویکردی زبانی و شناختی». پژوهش‌های زبان‌شناسی تطبیقی. ۱۳(۲۵)، ۲۲۵-۱۹۳.
- مهدی‌زاده، شراره و سیما قاری قرآنی (۱۳۹۷). «عوامل اجتماعی مؤثر بر امید به آینده دانشجویان دانشگاه تهران ورودی سال ۱۳۹۳». ورزش و جوانان. ۱۷(۴۲)، ۲۳۷-۲۵۶.
- مهربان‌فر، حسین و سیدمجید امامی (۱۳۹۳). «رسانه ملی و امیدآفرینی؛ مبانی ابعاد و راهبردها»، مطالعات اجتماعی و رسانه، ۳(۴)، ۴۰-۱۱.

ب) انگلیسی

- Dadgostarnia, Mohammad Ali, Kalantari, Abdolhossein & Myslik Barbara (2024)., Measuring the evolution of social hope since the outbreak of COVID 19 in Iran with a case study of Persian Twitter based on computational social science, Iran Journal of Computer Science, Vol 7, No 14-2,1.
- King Ebstyn Pamela, Vaughn Medina Jennifer, Yoo Yeonsoo, Et al (2021). Exploring Religiousness and Hope: Examining the Roles of Spirituality and Social Connections among Salvadoran Youth, Religions, Journal Religions, Vol 11, No 19-3, 2.
- Nell, Werner & Rothmann, Sebastiaan (2018). Hope, religiosity, and subjective well-being, Journal of Psychology in Africa, Vol 28, No 260-253, 4.
- Rose H. Andrew, Rose MSW R. Jennifer, Miller B. Rick & Dyer W. Justin (2018). Exploring

hope as a mediator between religiosity and depression in adolescents, *Journal of Religion & Spirituality in Social Work: Social Thought*, Vol 37, No 253-239, 3.

- Torr, Emma (2022). Hope and well-being among South African adults: A correlational analysis among four age groups, dissertation submitted in for the degree of MA Clinical Psychology, Faculty of Humanities, University of Pretoria, South Africa.

- Wnuk, Marcin (2023). The Indirect Relationship between Spiritual Experiences and Subjective Wellbeing through Hope? A Sample of Chilean Students, *Journal of Religion and Health*, Vol 62, No 983-964, 2.

منابع و مأخذ

